

UNIVERSITATEA DE STAT „ALECU RUSSO” DIN BĂLȚI

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.:821.112.2.09+821.161.1.09(043.2)

NICULCEA ECATERINA

**PLANUL FANTASTIC ÎN OPERELE LUI E. T. A. HOFFMAN,
N. V. GOGOL, M. A. BULGAKOV**

622.02 – LITERATURĂ UNIVERSALĂ ȘI COMPARATĂ

Rezumatul tezei de doctor în filologie

BĂLȚI, 2024

Teza a fost elaborată în Catedra de literatură română și universală a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți.

Conducător științific:

PRUS Elena, doctor habilitat în filologie, profesor universitar

Referenți oficiali:

CUȘNIR Jozefina, doctor habilitat în filologie, cercetător științific superior, Institutul Patrimoniului Cultural;

TOPOR Gabriella, doctor în filologie, conferențiar universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău.

Componenta consiliului științific specializat:

CIMPOI Mihai, doctor habilitat, profesor universitar, academician al A.Ș.M. – președinte al CȘS;

GROSSU-CHIRIAC Cristina, doctor în filologie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova – secretar științific al CȘS;

PAVLICENCO Sergiu, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova – membru al CȘS;

SPORÎȘ Natalia, doctor în filologie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova – membru al CȘS;

ȘIHOVA Irina, doctor în filologie, cercetător științific superior, Institutul Patrimoniului Cultural – membru al CȘS.

Susținerea va avea loc la **12 septembrie 2024**, ora **14:00**, în ședința Consiliului științific specializat D 622.02-04-103 din cadrul Universității de Stat din Moldova (str. M. Kogălniceanu, 65, bloc III, aud. 434, Chișinău, MD-2009).

Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Științifică a USM (str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD-2009) și pe pagina web a ANACEC (www.anacec.md).

Rezumatul a fost expediat la ____ august 2024.

Secretar științific al Consiliului științific specializat,

GROSSU-CHIRIAC Cristina,
doctor în filologie, conferențiar universitar

Conducător științific,

PRUS Elena,
doctor habilitat în filologie, profesor universitar

Autor

NICULCEA Ecaterina

(© Niculcea Ecaterina, 2024)

CUPRINS

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII	4
CONȚINUTUL TEZEI	12
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	24
BIBLIOGRAFIE	28
LISTA PUBLICAȚIILOR AUTOAREI LA TEMA TEZEI	30
ADNOTARE	31
АННОТАЦИЯ	32
ANNOTATION	33

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Dispoziții generale. Emergența și constituirea fantasticului într-o operă literară descinde din conștientizarea literaturii ca formă de artă mimetică, apărută încă în antichitate. Conceptul de *mimesis* s-a dezvoltat pe două direcții principale: *mimesis ca ficțiune* (conceptul platonice de reproducere a realității) și *mimesis ca reprezentare* (conceptul aristotelic de imitare a realității). Ca rezultat, conceptul de *mimesis ca ficțiune* a fost ulterior dezvoltat în categoria fantasticului.

Discuția despre legătura genetică dintre *fantezie* și *imaginație*, care a prins contur încă în antichitate, a servit drept imbold pentru continuarea dezbaterii paneuropene despre natura, proprietățile și legăturile acestor concepte cu fantasticul, dezvoltându-se în lucrările de estetică ale lui Toma d'Aquino, G. Vico, F. de Sanctis, B. Croce, G. E. Lessing, F. Schelling, A. W. Schlegel și F. Schlegel, S. Freud, J.-P. Sartre, J. Starobinski și alții.

Teoria *lunilor posibile*, formulată de G. Leibniz la hotarul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, a constituit fundamentarea științifică a unui nou concept despre univers, în care fantasticul este o componentă determinantă. Raportat la domeniul literaturii, anume modelul alternativ, reflectă originalitatea intenției autorului.

Criza gândirii raționaliste, care s-a aprofundat în perioada Iluminismului tardiv, a condiționat, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, recursul la fantastic în estetica romantismului. Interpretarea largă a reprezentării introduse de scriitorii romantici a exercitat o influență puternică asupra literaturii ulterioare, care include un plan fantastic. Anume în perioada romantismului, fantasticul, făcând un salt de proporții de la „fantastic în sine” la „fantastic pentru sine” [3, p. 36], capătă statutul de categorie estetică independentă. În viziunea noastră, într-o operă artistică ea se realizează într-o paradigmă artistică originală, construită, ca o viziune duală asupra lumii, incluzând planuri ontologice contrastante: *lumea reală* ca ontologie de gradul întâi este afișată în conformitate cu principiul de *verosimil*, în timp ce *planul fantastic*, ca ontologie de gradul al doilea, este conceput ca o *construcție ireală*. Planul fantastic presupune capacitatea creatoare și reprezintă un anumit tip de viziune asupra lumii, generator al unui model alternativ al realității, o lume secundară în care se încalcă sau se neagă existența categoriilor spațiale, temporale și cauzale.

Tezele lui E. T. A. Hoffmann, care fundamentează dualismul lunilor diametral opuse, au devenit un punct de plecare pentru formarea teoriei fantasticului [18, p. 42, 6, p. 524], care a căpătat noi deschideri în lucrările lui Ch. Nodier, R. Caillois, P.-J. Castex, Tz. Todorov, M. Nikolaeva, I. Biberi, T. A. Chernysheva ș.a. Polemicile științifice despre fantastic, în secolele XIX-XX,

se concentrează, în mare parte, pe studiul tipurilor de interacțiune dintre convențiile artistice primare și cele secundare, dat fiind faptul că diversitatea relațiilor dintre componentele sistemului bipolar este cea care determină specificitatea modelelor narative în operele artistice originale, în care planul fantastic are o semnificație deosebită, din punct de vedere estetic.

Introducerea viziunii duale asupra lumii, definită prin existența inseparabilă și întrepătrunderea planului fantastic, ca plan artistic separat, proiectat în mod unic, și a lumii reale, a fost realizată pentru prima dată de E. T. A. Hoffmann, un reprezentant al romantismului tardiv din Germania, care a pus bazele unei tradiții literare, iar cei mai străluciți reprezentanți ai acestei tradiții sunt N. V. Gogol și M. A. Bulgakov.

Actualitatea temei de cercetare. Evoluția fantasticului, în care distingem câteva etape (de la componentă a viziunii mito-poetice asupra lumii în perioada antică, element al esteticii miraculosului în cultura medievală, detaliu ornamental în literatura barocă, model alegoric din perioada Iluminismului și până la consolidarea fantasticului în calitate de categorie estetică și teoretico-literară în estetica romantismului german, cu transformarea sa ulterioară în caracteristică formatoare de gen în literatura modernă (operă științifico-fantastică, fantasy, antiutopie/distopie) reflectă procese istorico-culturale complexe, care au lăsat o amprentă puternică asupra acestui fenomen.

În același timp, indiferent de perioada formării sale, fantasticul trebuie considerat o transformare a lumii, asociată cu o regândire a liniilor directoare ale vieții și a valorilor generale acceptate. Cu ajutorul mecanismelor artistice, subminând plauzibilitatea datelor, amestecând și încălcând liniile directoare tradiționale, precum și conexiunile logice, creează ambiguitate de interpretare și dezvăluie laturile ascunse ale existenței, cum ar fi irealul, fantasmaticul, suprarealul, care invadează planul realității.

Într-un model al lumii bigradual, conflictul dintre planul fantastic și cel real se aprofundează în mod semnificativ: frontierele dintre cele două planuri devin mobile, fapt ce permite creșterea gradului de „invazie” a unui plan ontologic în celălalt. Dualismul principiului fantastic și convenția artistică primară a viziunii duale asupra lumii, amplificat de manifestările de ironie, satiră și grotesc, dau naștere în operele scriitorilor unui sens inovator – o puternică dezamăgire față de viața modernă și pune în mișcare un întreg mecanism critic, care se dovedește a fi un instrument puternic ce stimulează o explozie ideologică, în urma căreia are loc încălcarea tuturor normelor și a regulilor general acceptate, o reevaluare a valorilor tradiționale, a liniilor estetice din epoca din care fac parte.

Oportunitatea de a descoperi crizele actuale ale societății moderne, dihotomia indistructibilă dintre latura materială și cea spirituală a existenței

umane explică interesul sporit pentru planul fantastic caracteristic erei globalizării, conflictul dintre rațional și irațional, inerent post- și transumanismului.

Descierea situației din sfera investigată și identificarea problemelor cercetate. Cercetarea în cauză își propune clarificarea și delimitarea termenilor și noțiunilor care formează sfera conceptuală a „fantasticului” în ficțiune și care au o importanță majoră pentru această cercetare. În funcție de principalele lor caracteristici, includem în această serie: *fantasticul*, care este un concept general și care, în raport cu literatura, este interpretat ca o categorie teoretică, literară și estetică, construită „pe principiul deplasării/îmbinării totale a frontierelor” [16, p. 25] între „real și ireal” [26, p. 133, 134]; *fantastica* (*фантастика*) este „un tip de ficțiune” care are „propriul său tip de imagini cu gradul inerent ridicat de convenționalitate, o încălcare crasă a conexiunilor și a legăților logice reale, a proporțiilor și a formelor naturale ale obiectului reprezentat” [21, col. 1119] și se realizează într-un plan ireal, în opoziție cu planul real al literaturii realiste; *literatura fantastică* se construiește pe îmbinarea și interacțiunea complexă a diverselor „imagini fantastice formate în diferite epoci istorice, în baza diferitelor sisteme ideologice”, a diferitor tipuri de narațiune și structuri narative, precum și pe baza celor care au o legătură cu diverse convenții artistice de gradul doi [28, p. 95].

În aceeași ordine de idei, trebuie să menționăm că termenul *plan fantastic* a apărut prin analogie cu termenii „planul carnavalesc”, introdus anterior în uzul științific de M. M. Bahtin, și „planul teatral”, identificat în publicațiile lui M. I. Sviderskaya, M. D. Berezanskaia, T. V. Zverieva, O. F. Pikuleva. În monografiile lui T. A. Cernyșeva „Natura fantasticii” (1985), „Dicționar enciclopedic literar” (1987) și „Enciclopedie literară de noțiuni și concepte” (2001), precum și în articolele lui A. B. Botnikova (2003), nu există o definiție a planului fantastic, ca și termen literar. Pe baza conceptelor sus-menționate, propunem înțelegerea noastră a conceptului de *plan fantastic* ca unul ireal, ontologie de gradul al doilea, care există în operele artistice cu o viziune duală asupra lumii, ce determină originalitatea estetică a modelelor narative.

Presupunem că anume varietatea tipurilor fantasticului, îmbinată cu capacitatea combinării originale a ambelor planuri ontologic caracteristice pentru poetica lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov, a atras atenția literaților asupra operelor lor. Trăsăturile fantasticului proprii poeziei lui Hoffmann au fost abordate de W. Scott, K. Deterding, D. Heinrich, P. Gendola, G. Grob, I. Holbeche, W. Janssen, L. Koehn, D. Kremer, N. Ia. Berkovski și alții, poeziei lui Gogol – de I. F. Annensky, V. V. Nabokov, D. S. Merezhkovski, Yu. V. Mann și alții, poeziei lui Bulgakov – E. Erickson, R. Pittman, N. Natov, E. Proffer, T. Edwards, C. Wright, L. Milne, M. O. Chudakova și alții. O analiză

comparativă, în care s-a ținut cont de specificul reprezentării fantasticului, exprimat prin intermediul subiectelor, motivelor, compozițiilor textuale în poezia lui Hoffmann și Gogol, a fost realizată de M. Gorlin, A. Mika, A. B. Botnikova și alții.

În lucrările filologilor contemporani din Republica Moldova există de asemenea un interes sporit pentru problemele teoretice ale receptării operelor care aparțin diverselor direcții și epoci literare, pentru continuitatea și aspectele lor inovative (S. Pavlicenco, E. Taraburca), pentru fantastic, ca formă de manifestare a modalității (E. Prus), pentru legăturile sale cu conștiința mitopoetică (J. Cușnir), precum și pentru conceptul de „fantastic” în operele diferitor autori: la Hoffmann – C. Grossu-Chiriac, N. I. Sporiș, la Gogol – M. Cimpoi, G. Topor, la Bulgakov – I. Șihova.

Scopul cercetării este cercetarea planului fantastic, în calitate de componentă creatoare a sensului și structurii poeziei lui E. T. A. Hoffman, N. V. Gogol și M. A. Bulgakov, în cadrul viziunii duale asupra lumii create de aceștia.

Scopul vizează soluționarea următoarelor **sarcini**:

- sistematizarea abordărilor științifico-teoretice ale definirii conceptului de *plan fantastic* în scopul diferențierii acestuia de alte concepte omogene (*fantastic, fantastica (фантастика), literatură fantastică*);
- identificarea *planului fantastic* ca și componentă ireală a unei viziuni duale asupra lumii, în textele artistice care includ acest plan;
- elaborarea unei paradigme a textelor literare, care să includă planul fantastic în calitate de componentă creatoare a sensului și structurii lumii duale;
- studiul continuității în reprezentarea planului fantastic și a interacțiunii acestuia cu realitatea de gradul întâi în poezia lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov;
- identificarea tehnicilor inovatoare și a caracteristicilor individuale ale planului fantastic în poezia lui Hoffman, Gogol și Bulgakov;
- identificarea particularităților tipurilor de planuri fantastice și analiza mecanismelor funcționării acestora în poezia autorilor studiați.

Metodologia cercetării științifice. Suportul teoretic pentru identificarea specificului reprezentării planului fantastic în viziunea asupra lumii a lui Hoffman, Gogol, Bulgakov este constituit din lucrări din diverse domenii socio-umane. Am supus analizei cercetări ale unor cunoscuți filosofi (D. Vico, G. Leibniz, F. Schelling, R. Caillois ș. a.), structuraliști (V. Ya. Propp, M. Nikolaeva), semioticieni (Yu. M. Lotman), psihanalști (S. Freud, I. Biberi), teoreticieni ai literaturii (M. M. Bakhtin, A. Marino, Tz. Todorov, J. Starobinski,

Yu. V. Mann, M. Prestel, R. Lachmann ș. a.), istorici literari (N. Ya. Berkovsky, A. B. Botnikova, M. O. Chudakova, S. P. Dan ș. a.), precum și rezultatele cercetărilor științifice doctorale, realizate în diferite țări europene în ultimul deceniu, și anume studiile lui K. Manz (2011), L. A. Kalinnikova (2012), T. D. Komova (2013), A. A. Sandulovichiu (2015), L. Čolevič (2018), V. Sheremet (Petku), (2019) dar și ale altora, care au analizat aspectele teoretice ale conceptului investigat, ale formelor sale de reprezentare artistică, precum și diferențele și similitudinile tipologice ale acestui concept, prezent în lucrările autorilor studiați.

Pentru cercetarea propusă, o importanță deosebită au lucrările criticilor literari contemporani, care au făcut posibilă aprofundarea semnificativă a înțelegerii naturii artistice a fantasticului și au conturat două abordări moderne principale ale studiului acestuia:

- *fantasticul ca și categorie estetică* este cercetat de G. Genette, L. Vax, M. Brion, A. Marino, Yu. V. Mann, A. B. Botnikova, S. P. Lavlinsky, V. Ya. Malkina, A. M. Pavlov, ș. a.
- *fantasticul în calitate de gen literar* este studiat de Ch. Nodier, R. Caillois, Tz. Todorov, D. Mellier, E. Rabkin, R. Lachmann, G. Kaulen, K. Gansel ș. a.

Definind poziția noastră față de fenomenul studiat, vom sublinia că, în această lucrare, fantasticul va fi considerat, în sens larg, o categorie mentală și estetică [1, p. 235; 2, p. 75; 16, p. 25], iar în sens restrâns – o categorie teoretico-literară [16, p. 25], întrucât fantasticul a devenit obiectul de studiu al principalelor discipline ale criticii literare (teoria literaturii și ramura ei poetica, precum și istoria literaturii), care dezvăluie din diferite perspective diversele sale aspecte. Pentru a identifica raticularitățile reprezentării planului fantastic ca plan ontologic de gradul doi, ca și componentă a viziunii duale asupra lumii în poetica lui Hoffman, Gogol și Bulgakov, cea mai semnificativă este analiza istorico-literară și metodologia comparată, cu ajutorul căreia putem aborda aspecte sincronice și diacronice.

Noutatea științifică și originalitatea cercetării rezidă în fundamentarea cercetării, de pe pozițiile poeticii, a *planului fantastic*, în calitate de componentă a paradigmei literare originale, în operele artistice ale lui Hoffmann, Gogol, Bulgakov.

Spre deosebire de opera lui Novalis, L. Tieck, W. Hauff, H. de Balzac, P. Mérimée, G. de Maupassant, Ch. Baudelaire, E. A. Poe, C. Dickens, O. Wilde, F. Kafka, M. Eminescu, M. Eliade, A. S. Pușkin, M. Iu. Lermontov, A. A. Blok, A. Belii, K. D. Balmont, F. Sologub ș. a., în ale căror lucrări elemente și fenomene fantastice apar implicit în planul real, la Hoffmann, Gogol și Bulgakov, planul fantastic nu se subînțelege doar în convenția artistică primară,

ci se poate manifesta și ca un plan ontologic separat, de gradul doi, fiind o componentă a unui model biplan al lumii. O asemenea varietate de posibilități artistice ale planului fantastic din proza scriitorilor studiați este percepută ca una dintre cele mai importante trăsături diferențiale ale sale. Tocmai această „invazie” a principiului fantastic „în viața de zi cu zi” [29, p. 200, 219], care este principala trăsătură distinctivă a poeticii lui Hoffmann, a marcat începutul unei noi tradiții literare de reprezentare a fantasticului [17, p. 278], înrădăcinată atât în literatura europeană, cât și în cea americană și fundamentând, în mare măsură, un sistem binar în care planul fantastic îi determină originalitatea.

Paradigma artistică, ce îmbină poetica lui Hoffman, Gogol și Bulgakov, în baza scrierilor în proză cercetate, se bazează pe legătura indisolubilă a planului fantastic cu planul real, care, în combinație cu formele populare ale culturii râsului, realizate în teatralizarea acțiunii și în planul carnavalesc, creează un efect deosebit, provocat de o varietate de manifestări din registrul tragicomic. Paradigma analizată dă naștere unui nou conținut semantic. Viziunea artistică asupra lumii include drama profundă a viziunii scriitorilor, pătrunsă de tristețe „lumească”, deznădejde, pesimism, condamnare a personalității artistice și, de asemenea, reflectă dihotomia insolubilă dintre aspectele materiale și spirituale ale existenței, căutarea eternă a idealului și nașterea frumosului din profunzimea „eu”-lui cu mai multe fațete.

O astfel de reprezentare complexă a planului fantastic a devenit punctul de plecare pentru formarea unei tradiții literare inovatoare și a cunoscut cea mai profundă dezvoltare în lucrările lui Hoffman, Gogol și Bulgakov.

Problema științifică, soluționată în această cercetare vizează operele literare în care viziunea duală asupra lumii este constituită din două planuri: lumea reală și planul fantastic. Modalitatea coexistenței planurilor se realizează în trei modele narative dezvoltate de cercetătorii moderni suedezi și germani A. Krüger, R. Koch, G. Klingberg, P.-W. Wühl, G. Haas, R. Tabbert, C. Gansel, H. Kaulen, E. O'Sullivan, M. Nikolaeva, K. Manz, M. Prestel. Acesta din urmă precizează că, în primul model, planul fantastic este prezentat ca un plan implicit; în al doilea, planul fantastic, ca sferă ontologică separată, contactează cu lumea reală; în al treilea model, planul ontologic al celui de-al doilea nivel reprezintă o dimensiune fantastică autonomă, întrucât realul nu apare în text ca atare [23, p. 79]. Specificul realizării concrete a relațiilor dintre planuri este determinat de caracteristicile modelelor narative, care stau la baza modelului biplan al lumii.

Dezvoltând comprehensiunea modelelor narative, care includ planul fantastic, constatăm că nu doar în operele fantastice pentru copii, care au constituit o sursă de inspirație pentru cercetătorii menționați anterior, ci și în

lucrările lui Hoffman, Gogol și Bulgakov, sunt prezente principalele particularități ale modelelor narative prezentate.

Analiza comparativă efectuată a confirmat că inovația autorilor studiați constă în crearea unei interacțiuni constante între planurile ontologice, în care între ele apar diverse tipuri de relații: lumea secundară este complet dependentă de cea primară (trăsătură a primului model narativ) – sau se păstrează dualismul planului fantastic și cel al lumii descrise realist (marcă a celui de-al doilea model narativ). În studiul prezentat, primul și al doilea model narativ au fost identificate ca fiind dominante în poetica lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov. Constatăm o tranziție treptată, dar continuă, de la conexiunile complexe între elementele sus-menționate ale planului fantastic la Hoffman, la introducerea activă a două modele narative (primul și al doilea) la Gogol și la introducerea unor nivele suplimentare a unor categorii, precum cea a timpului și a spațiului, la Bulgakov.

Studiul planului fantastic, în calitate de componentă a două dintre cele trei modele narative descrise de M. Prestel, prezentate în proza lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov, capătă aspecte suplimentare în lucrările lor artistice. Analiza operelor literare care vizează descrierea trăsăturilor originale ale planului fantastic în operele lui Hoffmann, Gogol, Bulgakov a dezvăluit o serie de trăsături distincte, reprezentate prin sisteme de diverse motive (somm, vis, viziune, carnaval, teatru etc.), tehnici (elemente de paratext, montaj, intertextualitate), care marchează atât nivelul compoziției, cât și categoriile de bază ale textului, precum timpul, spațiul, personajul, care, în totalitatea lor, îi conferă expresivitate și originalitate.

Importanța teoretică a cercetării. În studiul propus, planul fantastic, considerat o componentă creatoare de textualitate ale unei viziuni duale asupra lumii în lucrările lui Hoffman, Gogol, Bulgakov, devine un element caracteristic al poeticii acestor autori. Originalitatea planului fantastic în rândul reprezentanților diferitelor epoci istorice și stiluri literare, cum ar fi Hoffman, Gogol, Bulgakov, se realizează prin modalitățile de interacțiune a planurilor ontologice în tabloul dual asupra lumii, dar și a tipurilor specifice de fantastic care predomină în operele scriitorilor: în planul fantastic al lui Hoffman predomină caracterul magic, la Gogol – cel mistic, la Bulgakov – cel filosofico-mitologic. Elementele de basm, care domină primele lucrări ale lui Hoffmann, lasă, treptat, loc manifestărilor de vrăjitorie și magie, pe care Gogol le interpretează în spiritul prezentărilor populare despre forțele mistice ale naturii. Bulgakov ignoră aspectele miraculoase ale basmului, dar atribuie magiei un rol important. Totodată, factorul determinant în poetica sa este, în primul rând, aspectul filozofic, caracterizat, în scrierile sale reprezentative, prin conștiința

mitologică. Aceste caractere devin proeminente și determină originalitatea individuală a poeziei lui Hoffman, Gogol și Bulgakov.

Valoarea aplicativă a cercetării. Cercetarea planului fantastic, în calitate de componentă a unui model biplan, în lucrările lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov poate fi folosită pentru a introduce conceptul de *plan fantastic* în știința literară, pentru a determina mecanismele originalității și funcționării acestuia în opera scriitorilor studiați, precum și elaborarea cursurilor de teoria literaturii, literatură comparată, istoria literaturii universale din sec. XVIII – XX, a cursurilor speciale de culturologie și a tezelor de an și de master.

Principalele rezultate științifice avansate spre susținere:

- Modelul viziunii duale asupra lumii este construit în baza opoziției dintre două planuri ontologice, planul real și cel fantastic, și este principala componentă creatoare a sensului și structurii poeziei lui Hoffman, Gogol și Bulgakov;
- Planul fantastic, în calitate de componentă a modelului dual al lumii, constituit în perioada romantismului, a fost reconcept creativ de Gogol și Bulgakov și s-a transformat într-o paradigmă artistică sub influența factorilor istorici și culturali în schimbare, constituind un punct de plecare pentru crearea unei sfere conceptuale mai extinse a fantasticului;
- Paradigma literară, determinată de particularitățile viziunii autorilor asupra lumii și construită pe interacțiunea planurilor fantastic, real, teatral și carnavalesc, care interacționează la nivel poetico-stilistic, în poezia lui Hoffman, Gogol și Bulgakov cu registrul tragicomic (inclusiv grotesc, satiric, ironic), este purtătoarea unui nou sens, care constă în comprehensiunea critică a realității, atitudinea polemică a scriitorilor față de structurile sociale și politice, față de valorile culturale și morale și față de principiile estetice ale societății contemporane lor.

Implementarea rezultatelor științifice: cursurile universitare „Istoria literaturii germane” și „Proza germană”, cu aspecte teoretico-practice, au fost elaborate, ținându-se cont de noua abordare a conceptului de plan fantastic.

Aprobarea rezultatelor științifice s-a realizat în cadrul unor conferințe naționale și internaționale dedicate soluționării problemelor de ordin umanitar și filologic. Au fost prezentate comunicări pe marginea subiectului cercetat la conferințe științifice din Republica Moldova, Spania, România, Rusia și Republica Cehă.

Publicațiile care abordează subiectul cercetat. Au fost publicate 17 lucrări științifice: 6 articole au apărut în revistele științifice specializate „Studia Universitatis”, „Intertext”, „Limbaj și context”, iar 11 lucrări au apărut în materialele conferințelor internaționale.

Volumul și structura tezei. Lucrarea include 165 de pagini. Structura tezei este următoarea: introducere, trei capitole teoretico-practice, concluzii generale și recomandări, cât și lista lucrărilor bibliografice, care conține 210 surse.

Cuvinte-cheie: fantasticul, plan fantastic, lumi posibile, plan ontologic, viziunea duală asupra lumii, model binar, model naratologic, poetică, romantism, componentă de creare a sensului și a structurii.

CONȚINUTUL TEZEI

Introducerea fundamentează relevanța și noutatea științifică a lucrării, definește scopurile, obiectivele și metodele și, de asemenea, argumentează structura și conținutul cercetării, identifică semnificația teoretică și practică a tezei.

Capitolul întâi, „**Fantasticul în textul literar**”, descrie evoluția fantasticului (de la grecescul *phantastikē* – „arta de a imagina”) prin prisma conexiunii sale genetice cu conceptele aceleași serii ontologice – „fantezie” și „imaginație”, pornind de la emergența învățăturilor filozofico-estetice până la concepte moderne, ținând cont de diverse abordări ale criticii literare.

Ideile inițiale despre fantastic au luat naștere în învățăturile filozofilor antici despre esența creației, despre natura ei mimetică. Interpretarea mimesisului, propusă de Platon, presupune o transformare cognitivă, în rezultatul căreia ia naștere un plan ontologic original, o configurație alternativă, dar nu opusă față de realitate. Dezvoltând doctrina lui Platon despre mimesis, Aristotel o consideră drept modalitate de a crea o imagine în realitatea artistică în conformitate cu principiile „probabilității” și „necesității”.

Interpretările mimesisului, dezvoltate de Platon și Aristotel în cadrul sistemelor lor filozofice, au servit drept bază pentru apariția unei discuții științifice paneuropene despre fantastic. Gândirea filozofică, dezvoltată în Evul Mediu în cadrul viziunii teologice asupra lumii, s-a concentrat asupra studiului naturii „fanteziei” și „imaginației”, dar nu a făcut o distincție clară între ele. „Fantasticul” a căpătat o interpretare mai aprofundată în conceptele filozofice și estetice de la sfârșitul secolului al XVII-lea. În lucrarea sa principală, „Principiile unei noi științe cu privire la natura comună a națiunilor”, G. Vico atribuie fanteziei rolul principiu metodologic de bază, introduce conceptul de „fantastic” în uzul științific, identifică formele de manifestare ale ei și numește tipurile de fantastic. Ideile lui G. Vico despre potențialul enorm al imaginației creative au avut o influență puternică asupra viziunilor ale cercetătorilor de seamă din domeniul esteticii (F. de Sanctis, B. Croce, iar mai târziu și asupra lui J.-P. Sartre, J. Starobinski și alții).

Iluminismul, în dorința sa de a găsi o explicație rațională a legităților naturii și a proceselor socio-politice, a oferit noi posibilități de manifestare a fantasticului. Continuând polemica inițiată de filozofii italieni, reprezentantul iluminismului german G. E. Lessing, unind fantezia (*Phantasie*) și imaginația (*Einbildungskraft*) într-un singur sistem binar, a pregătit separarea fanteziei de imaginație [26, p. 655]. La hotarul dintre secolul al XVIII-lea și al XIX-lea în filosofia și estetica idealistă a romantismului german: fantezia este considerată ca fiind capacitatea de a crea imagini iluzorii, iar imaginația „ajută la a vedea mai clar și mai plastic ceea ce există cu adevărat” [27, p. 14].

Cel mai semnificativ rol pentru formarea fantasticului ca unei categorii estetice a avut teoria *lunilor posibile* formulată de filozoful și matematicianul german G. Leibniz. „Lunile posibile” creează o lume secundară care se diferențiază de structura reală a lumii și sunt modelate după legile logicii, concepte, cunoștințe, ipoteze, norme, scopuri, credințe, opinii și dorințe, vise, fantezii sau viziuni. „Lumea posibilă” corelează cu „lumea artistică”. O operă literară reproduce o realitate imaginară, iar lumea artistică este o „lume posibilă”, un construct format ca urmare a îmbinării și transformării elementelor realității.

În teoria lui G. Leibniz despre „lumi posibile” se reflectă o idee complet nouă de reprezentare, care poate fi urmărită începând cu poetica romantismului, în toată literatura ulterioară bazată pe planul fantastic. Conceptele de *mimesis ca reprezentare* și *mimesis ca ficțiune* au stat la baza imaginii duale a lumii, elaborate de romanticii germani, inclusiv planul ontologic de gradul întâi (*lumea reală*) și a planului ontologic de gradul doi (*planul fantastic*). Relațiile complexe dintre planuri au determinat dinamismul sistemului ontologic binar, care a întruchipat viziunea naturfilozofică originală a romanticilor germani, dezvăluind potențialul planului ireal nu doar ca spațiu de realizare a sentimentelor de evadare, ci și ca o dimensiune aparte pentru dezvăluirea potențialului creator al artistului.

Transformarea fantasticului într-o categorie estetică a fost facilitată, în mare parte, de dezvoltarea teoriei fantasticului, al cărei fondator este reprezentantul romantismului tardiv, Hoffmann, care distinge între două manifestări ale fantasticului, miraculosul (*Wunderbares*) și straniul/bizarul (*Wunderliches*), combinându-le cu reprezentarea lumii reale [18, p. 42; 6, p. 524]. Articolele literare critice ale lui W. Scott și Ch. Nodier, bazate în mare parte pe opera lui Hoffmann, au devenit o nouă etapă în formarea teoriei fantasticului și au inițiat o discuție despre natura artistică a fantasticului și despre genul ei, care continuă și se dezvoltă până în zilele noastre, fiind abordată de asemenea cercetători proeminenți ai fantasticului precum L. Castex, R. Caillois,

L. Vax, Tz. Todorov, Yu. V. Mann, T. A. Chernysheva, A. Marino, S. P. Dan, T. Pavel, R. Lachmann ș. a.

Polivalența fantasticului a servit drept punct de plecare pentru studierea sa de către diverse științe socio-umane (filosofie, estetică, culturologie, psihologie, structuralism, semiotică), precum și domenii ale științei literare, ca istoria literaturii, teoria literară și poetica. Varietatea abordărilor critice literare ale studiului fantasticului a dat naștere numeroaselor tipologii ale fantasticului, care s-au înrădăcinat, într-o măsură mai mare sau mai mică în critica literară modernă.

Abordarea poetică a făcut posibilă realizarea unui alt pas important spre sistematizarea tipurilor fantasticului. Pe lângă tipologiile stabilite, în conformitate cu anumite criterii, literatura științifică utilizează la întâmplare un număr impresionant de tipuri de fantastic, format în marginea unei tipologii stricte și folosite fără o definiție anume. Periodizarea dezvoltării fantasticului, propusă de R. Lachmann, distinge 1) perioada preromantică, 2) romantică sau clasică și 3) perioada postromantică. Conform tradiției stabilite de critica literară, conceptul de „preromantic” se referă exclusiv la perioada imediat premergătoare epocii romantismului. Vom folosi acest concept în sensul extins, pentru a desemna toată creativitatea literară în care fantasticul este prezentat ca un element al tabloului mitopoetic al lumii sau ca o componentă a esteticii miraculosului, dar care încă nu s-a configurat drept categorie estetică aparte, pentru a distinge „fantasticul în sine” de fantasticul, care „ajunge [...] în epoca romantică la consolidarea genului” [18, p. 10]. Fantasticul post-romantic trebuie astfel considerat o caracteristică formatoare a genurilor science-fiction, neofantasticul și fantasy.

Pe baza clasificării cronologice a etapelor de dezvoltare a fantasticului, precum și a criteriului dominantelor semantice elaborat de asemenea de R. Lachmann, propunem o clasificare de tipuri ale fantasticului, incluzând într-o formă sistematizată cele mai cunoscute tipuri de fantastic de până acum:

1. **perioada preromantică** include *fantasticul de basm* (V. Ya. Propp), *fantasticul mistic* (O. V. Koryakina), *fantasticul gotic* (J. Hogle) ș. a.
2. **perioada romantică (clasică)** include *fantasticul romantic* (D. Mellier), *fantasticul grotesc* (N. V. Golubovich), *fantasticul satiric* (F. Yu. Danilevsky), *fantasticul social* (I. V. Mirimsky, N. V. Golubovich, E. V. Medvedeva) ș. a.
3. **perioada postromantică** include *fantasticul filosofic de aventură* (N. D. Tamarchenko, S. P. Lavlinsky, A. M. Pavlov), *fantasticul neogotic* (D. Mellier), *fantasticul epocii victoriene* (D. Mellier), *realismul magic* (F. Roo, K.N. Kislitsyn, D. Mellier), *realismul miraculos* (D. Mellier), *realismul fantastic* (M. Jones), *fantasticul suprarealist* (E. Saprykina),

science fiction, fantasticul modern (J. Cortázar), *fantasticul de incertitudine* (D. Mellier), *fantasticul interiorizat* (D. Mellier), *fantasticul intelectual* (I. Calvino) ș. a.

Dezvoltarea calitativă a fantasticului a dus la apariția unui nou tip, mai complex, de operă artistică, și anume lucrări bazate pe tabloul dual al lumii, dezvoltat de romanticii germani. Spre deosebire de conceptele și teoriile fantasticului, care au dezvoltat tipuri de legături între real și fantastic, bazându-se pe diferite genuri de texte (povești, legende, basme literare, nuvele, povestiri și romane gotice ș. a.), pentru prima dată, criticul literar suedez M. Nikolaeva a delimitat fantasticul și realul ca planuri ontologice separate, bazate pe criterii specifice, care, prin restrângerea gamei materialelor factologice, au adus rigurozitate studiului și au limitat în mod clar sfera de interes științific.

Introducerea și cercetarea structurii duale a lumii, pe care M. Nikolaeva a dezvoltat-o în teza de doctor „Codul magic” (1988), a fost pregătită de lucrările literaților suedezi și germani A. Krüger, R. Koch, G. Klingberg, P.-W. Wühl, G. Haas, R. Tabbert, C. Ganzel, H. Kaulen, E. O'Sullivan. Astfel, G. Klingberg a dezvoltat o serie de motive, G. Haas – o serie de teme, C. Ganzel – modele narative, pe care M. Nikolaeva le-a aprofundat semnificativ, completându-le cu caracteristici precum *lege magică, spațiu magic, tranziție magică, influență magică*, ilustrând relația strânsă dintre planurile, real și fantastic.

Pe baza prevederilor sus-formulate despre imaginea duală a lumii, formulăm concepția noastră a *planului fantastic*.

Sistemul ontologic binar include un *plan real* (plan ontologic de gradul întâi) și un *plan ireal, planul fantastic* (plan ontologic de gradul doi). Ficțiunea artistică primară este percepută ca o ordine „naturală” a lucrurilor, supusă logicii general acceptate, în timp ce convenția artistică secundară (planul fantastic) este concepută ca o încălcare a normelor, formelor, proprietăților, proporțiilor existente.

În calitate de o componentă a unei imagini duale a lumii, planul fantastic reprezintă o realitate alternativă de gradul doi și este înzestrat cu trăsături caracteristice inerente unui plan ontologic aparte (timp, spațiu, sistem de caractere, motive, compoziție, imagine artistică). Ontologia celui de-al doilea plan ia naștere într-un text literar din contrapunerea de opoziții binare: natural/supranatural (R. Caillois, Tz. Todorov), fizic/metafizic, normal/supranormal (S. P. Dan), normal/anormal (J. Favre), acceptabil/inacceptabil (R. Caillois), explicabil/inexplicabil (L. Vax), posibil/imposibil (M. Cap-Bun, R. Lachmann), rațional/irational (I. Bessier), logic/ilogic, propriu/străin, lipsit de sens/cu sens (R. Lachmann) ș. a. Polifonia sferelor semantice reflectă o mare variabilitate și individualizează planul fantastic în poetica diferitor scriitori.

Contactul planurilor ontologice de gradul întâi și al doilea are loc ca urmare a diferitelor tipuri de interacțiuni, implicând distrugerea hotarelor dintre planuri: planul fantastic decurge dintr-o ruptură, contradicție (R. Caillois) [15, p. 14], disputarea hotarelor (Tz. Todorov) [26, p. 126], conflictul (D. Mellier) [5, p. 10], saltul opozițiilor binare (E. Iordache) al opozițiilor binare. Confruntarea celor două planuri ontologice dă naștere unui nou sens, care, marcând o înțelegere filosofică a realității, exprimă viziunea autorului asupra lumii, precum și o critică acerbă a formațiunilor socio-politice și a valorilor cultural-estetice ale epocii.

Complexitatea planului fantastic se realizează prin interacțiunea plurivalentă a tehnicilor narrative și a elementelor literar-artistice (timp, spațiu, sistem de personaje, imagini, motive, compoziție, mijloace lingvistice), ce se intersectează între ele „într-un mod incredibil sau aparent incredibil *versus* realitatea percepută empiric” [23, p. 76], care împreună acționează ca un „mecanism textual creativ”. Transformând coordonatele spațio-temporale ale modelului lumii artistice, actualizând sistemul de imagini și lumea personajelor, completând motivele existente cu un conținut nou, elaborând compoziția textului într-un mod original, principiul fantastic devine nu numai componentă de formare a structurii, dar și un plan separat, ce formează sensul operei literare, contrastând cu planul real.

Imaginea duală a lumii, constituind un univers aparte, într-un text literar acționează ca un purtător de sens nou. Antiteza încorporată în sistemul binar ontologic are scopul de a demonstra limitele ordinii stabilite și de a fundamenta critica socială necesară pentru a instaura o nouă ordine. O imagine bidimensională a lumii în opera literară se transformă pentru individ într-un eveniment intern de extindere a orizontului și, prin aceasta, de afirmare a noului său rol în ordinea stabilită, care acoperă ambele sfere opuse ale realității, chiar dacă individului i se atribuie rolul de purtător al unei conștiințe contradictorii, până la deubulare, dar totuși împăcată. În planul fantastic, se realizează o evadare neobișnuită din real, imposibilă în circumstanțe obișnuite, dar această evadare oferă doar o iluzie locală și temporară, în întregime concentrată pe obsesia principală a personajului.

Cele mai semnificative pentru teza propusă sunt modelele narrative prototipice formulate de criticul literar german M. Prestel, care includ o imagine duală a lumii. După ce sintetizează principalele teze și concluzii ale lui C. Ganzel și M. Nikolaeva, M. Prestel extinde seria de texte analizate și identifică trei modele în care apare planul fantastic [23, p. 79]. Să prezentăm principalele caracteristici ale celor trei modele narrative, completând lista de texte cu lucrări care prezintă cel mai reprezentativ trăsăturile modelului corespunzător:

Primul model narativ. *Planul fantastic* este prezentat ca unul implicit, care, într-o anumită formă, pătrunde în planul real, dar el însuși nu este subiectul narațiunii.

Locul acțiunii: planul real în care apar brusc elemente fantastice (personaje, obiecte, substanțe toxice ș. a.).

Metoda de tranziție între planuri: trecerea hotarelor magice sau mistice se realizează în puncte simbolice de tranziție.

Exemple de texte: „Mary Poppins” de P. Travers, „Pippi Șosețica” de A. Lindgren, seria de romane „Amurg” de S. Mayer.

Completarea noastră: „Fereastra din colț a vărului meu” de E. T. A. Hoffmann, „Dama de pică” de A.S. Pușkin, „Nasul” de N. V. Gogol, „Dublul” de F.M. Dostoievski, „Pielea de șagri” de H. de Balzac, „Camera albastră” de P. Mérimée, „Horla” de G. de Maupassant, „Tabloul lui Dorian Gray” de O. Wilde, „Metamorfoza” de F. Kafka, „Căderea Casei Usher” de E. A. Poe, „Inimă de câine” de Bulgakov ș. a.

Al doilea model narativ. Planul fantastic interacționează cu lumea reală. *Contactul* are loc între două planuri: între lumea reală de zi cu zi și cea ireală, separată spațial sau temporal.

Locul acțiunii: planul fantastic poate fi amplasat aproape oriunde în spațiu.

Metoda de tranziție între planuri: trecerea hotarelor magice sau mistice se realizează în punctele simbolice de tranziție.

Exemple de texte: „Spărgătorul-de-nuci și Regele Șoarecilor” de E. T. A. Hoffmann, „Alice în Țara Minunilor” de L. Carroll, „Peter Pan” de J. Barry, seria Harry Potter de J.K. Rowling.

Completarea noastră: „Părerile despre viață ale motanului Murr” de Hoffmann, „Portretul” de N. V. Gogol, „Un yankeu la curtea regelui Arthur” de M. Twain, „Maestrul și Margarita” de M.A. Bulgakov, „Un veac de singurătate” de G. G. Marques ș. a.

Al treilea model narativ. *Lumea ireală* poate exista ca una autonomă, necontactând cu cea reală. *Dualismul realității cotidiene și a celei fantastice* este receptat nu de personajele narațiunii, ci de cititor. Ghiduş cititorului spre lumea ireală este naratorul. *Mijloacele artistice fantastice* (personaje, evenimente sau motive) au o semnificație dominantă de formare a structurii.

Exemple de texte: „Hobbitul, sau acolo și înapoi”, „Stăpânul inelelor” de J.R.R. Tolkien, seria „Turnul Întunecat” de S. King, „Jocurile Foamei” de S. Collins.

Completarea noastră: „Noi” de M. Zamyatin, „1984” de J. Orwell, „Fahrenheit 451” de R. Bradbury, „Alergând pe valuri” de A. S. Grin, „Ora

taurului” de I. A. Efremov, „Dune” de F. Herbert, „Un cântec de gheață și foc” de J.R.R. Martin ș. a.

Vom atrage atenția asupra faptului că această tipologie de modele narrative, bazată pe o imagine duală a lumii, include doar acele texte literare care, potrivit periodizării cronologice a lui R. Lachmann, aparțin perioadei romantice (clasice) și celei postromantice. Excluderea operelor din perioada preromantică din contextul general al modelelor narrative, în care fantasticul este prezent, ni se pare justă: în aceste texte, fantasticul este introdus în narațiune prin conștiința mitopoetică sau prin gândirea magică, valoarea intrinsecă a fantasticului este nivelată. În timp ce în perioadele romantică (clasică) și postromantică, planul fantastic capătă o semnificație estetică semnificativă și se manifestă ca o componentă de creare a sensului și de formare a structurii operelor literare, incluzând imaginea duală a lumii. Trebuie subliniat în special că operele literare care țin de genuri precum utopia, absurdul, science fiction, prezente atât în perioada *preromantică*, cât și în perioada *postromantică*, nu au fost, de asemenea, incluse în corpul lucrărilor selectate și, ca urmare, nu au fost analizate din perspectiva modelelor narrative. Ne alăturăm afirmației lui R. Lachmann, care poziționează aceste genuri la periferia tradiției fantastice clasice: în utopie „o altă lume fantastică sau o altă viziune asupra lumii este prezentată alegoric” [18, p. 19], absurdul transmite un nonsens ontologic și este caracteristic acelei literaturi „pentru care semantica grotescă devine punctul central [...] sau nonsensul ca moștenire a unor experimente logice fără precedent” [18, p. 19], în timp ce science fiction „înfățișează lumea reală, transformată fantastic de știință” [16, p. 65].

Analiza caracteristicilor prezentate de modele narrative și de texte corespunzătoare, incluzând un sistem ontologic binar, a relevat faptul că lucrările lui Hoffman, Gogol și Bulgakov conțin două modele narrative, fapt ce constituie o diferență semnificativă față de poetica altor autori prezentați de M. Prestel.

În capitolul al doilea, „**Planul fantastic ca și componentă formatoare de sistem a modelelor naratologice în poetica lui E. T. A. Hoffman, N. V. Gogol, M. A. Bulgakov**”, se creează și se fundamentează, din perspectiva poeticii, o paradigmă literară, care se bazează pe lucrările autorilor selectați, deoarece, în textele lor, imaginea duală a lumii se distinge printr-o diversitate și complexitate impresionantă a posibilităților lor artistice. Pe lângă aceasta, s-a realizat o analiză a modalităților conceperii planului fantastic prin modelarea principalelor categorii de text literar, precum timpul, spațiul și personajul în operele lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov.

O combinație magistrală a realului cu irealul, a romantismului cu realismul, și a celor mai sălbatice fantezii cu cele mai exacte descrieri ale

detaliilor [7, p. 43], identificată, conform afirmației criticului german și autor al lucrării în zece volume „Canon. Opere literare germane” (2003) M. Reich-Ranitsky, în operele lui Hoffmann, s-a dovedit a fi acea tehnică inovatoare care a fost adoptată și regândă ulterior de asemenea scriitori iluștrii din secolele XIX și XX precum P. Mérimée, G. de Maupassant, H. de Balzac, C. Dickens, F. Kafka, O. Wilde, E. A. Poe, Ch. Baudelaire, A. S. Pușkin, M. Yu. Lermontov, F. M. Dostoievski, reprezentanți ai „Epocii de Argint” A. Akhmatova, A. A. Blok, A. Belii, K. D. Balmont, F. Sologub, D. S. Merezhkovsky, V. Ia. Bryusov și alții [13, p. 233], printre care se evidențiază în special N. V. Gogol [12, p. 130] și M. A. Bulgakov [29, p. 389]. Astfel, Hoffman a pus bazele unei noi tradiții literare de reprezentare a fantasticului [17, p. 278].

În prezenta cercetare, pornim de la ideea că reprezentarea planului fantastic în poezia lui Hoffman, Gogol și Bulgakov are o gamă mai extensă de trăsături caracteristice cu o încărcătură semantică profundă. Acestea sunt, pe de o parte, diversele modalități de contact ale planului real cu cel fantastic, dar și acea unitate indisolubilă a irealului cu planurile carnavalescului și al teatralității, de rând cu efectul tragicomic, care transmite la exprimarea viziunii asupra lumii a scriitorilor. Sincretismul diverselor categorii artistice și similitudinile funcționalității lor semantice ne-au permis să configurăm o paradigmă integră a reprezentării planului fantastic la autorii în cauză.

Reprezentarea planului fantastic, ce se intersectează strâns cu realul, caracteristic operelor lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov, se deosebește semnificativ prin trăsăturile sale distinctive. Utilizarea a două modele narative (primul model: *planul fantastic* „invadează” implicit *lumea reală*, iar planul fantastic este contrapus lumii reale și este în conflict cu aceasta; al doilea model, contactul dintre *lumea reală* și *planul fantastic* este evident) indică multiaspectualitatea interacțiunii dintre planuri, varietatea modalităților de trecere de la un plan la altul, inerente doar poeziei scriitorilor studiați. În același timp, planul fantastic al autorilor nominalizați, spre deosebire de alți autori, dezvăluie o legătură inextricabilă cu registrul tragicomic, cu satira, ironia și grotescul. Un rol deosebit în acest context se acordă ironiei romantice: caracterul ei ambivalent se manifestă într-o combinație între tragicul, ce rezultă din realitate, și ironicul impregnat de un profund sens filosofic. Ironia romantică creează tragismul la diferite niveluri ale textului: tragismul ca formă de exprimare a viziunii asupra lumii, ca procedeu stilistic, ca efect. Această combinație ne permite să ne concentrăm mai bine asupra noului sens pe care îl generează planul fantastic, care constă într-o receptare critică a aspectelor socio-politice și moral-culturale ale realității ca reflectare a viziunii asupra lumii a scriitorilor.

Astfel, se poate afirma că unicitatea poeziei lui Hoffman, Gogol și Bulgakov, care permite includerea lor într-o singură serie paradigmatică, constă în polifonia planului fantastic, varietatea mecanismelor de creare ale acestuia, precum și în îmbinarea irealului cu tragicomicul, prin care se exprimă atitudinea sceptică a autorilor față de aspectele materiale și structura valorică a realității.

Poetica individuală a lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov este foarte originală, ceea ce se explică prin viziunea tragică a autorilor asupra lumii, precum și prin influența condițiilor socio-istorice. În acest fel, s-au format trăsăturile distinctive ale poeziei lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov, care, în opinia noastră, ilustrează cel mai clar tipurile planului fantastic prezente în operele lor. Tipologia planurilor fantastice în lucrările scriitorilor studiați, elaborată în această cercetare, se bazează pe criteriile propuse de R. Lachmann în cadrul abordării poetice, ținând cont de genul și dominantele semantice. Astfel constatăm că planul fantastic la Hoffmann este de natură *magică*, la Gogol este *mistico-folcloric*, la Bulgakov *mitologico-filosofic*. Elementele de vrăjitorie și magie care domină în opera lui Hoffmann sunt interpretate de Gogol în spiritul reprezentărilor populare despre forțele mistice ale naturii. Pentru Bulgakov, contextul filosofic și mitologic al operelor sale reprezentative este decisiv. Exact aceste trăsături devin dominante și determină originalitatea individuală a poeziei lui Hoffman, Gogol și Bulgakov.

Tabloul dual al lumii, în care imaginile artistice primare și secundare se găsesc permanent într-o stare de „joc”, reprezintă o unitate de lumi diametral opuse și de sisteme de valori asociate, în care fiecare plan ontologic funcționează în conformitate cu ordinea sa „naturală” sau „supranaturală”. Originalitatea planului fantastic în lucrările autorilor studiați se realizează prin modelarea principalelor categorii ale textului, precum timpul artistic și spațiul artistic.

Planul fantastic implică o nouă înțelegere a coordonatelor artistice ale timpului. În poezia lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov, un rol semnificativ îl joacă mărcile temporale, care îndeplinesc o funcție dublă: pe de o parte, clarifică un timp sau o perioadă de timp anume, pe de altă parte, ei subliniază că timpul este direct dependent de percepția subiectivă a personajului, pentru că timpul, cu ajutorul unor procedee narative precum suspendarea, încetinirea, accelerarea și inversarea, își schimbă cursul.

Printre mărcile temporale din operele lui Hoffmann, locul central este ocupat de timpul nocturn, în care se acordă o atenție deosebită proceselor subconștientului, laturii întunecate sau „nocturne” a sufletului. Pentru Gogol, timpul nocturn este strict limitat în conformitate cu credințele populare care decurg din gândirea magică sau se transformă în dependență de atitudinea personajului. La Bulgakov, timpul se scurge de-a lungul mai multor axe: pe de

o parte, își urmează cursul natural în lumea artistică din planul real, pe de altă parte, devine purtătorul planului fantastic în momentul în care este separat de „timpul real” și începe să funcționeze în conformitate cu legitățile planului ireal.

Încălcarea duratei „naturale” a timpului artistic implică și distorsiunea parametrilor spațiali. Prezența a două sfere ontologice inerente creațiilor lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov dă naștere efectului de spațiu infinit. Există exemple frecvente când un loc fantastic este descris ca existent în realitate, iar caracteristicile planului fantastic sunt atribuite planului real.

Coordonatele spațiale fantastice pot fi supuse unor transformări, astfel încât spațiile pot fi suprapuse unul peste altul, se pot comprima sau extind și, de asemenea, se pot multiplica sub influența diverșilor factori. Analiza lucrărilor surprinde o serie de parametri distinctivi ai coordonatelor spațiale. Spațiul fantastic la Hoffmann este capabil să-și schimbe în mod arbitrar parametrii în conformitate cu anumite circumstanțe sau cu voința personajului. La Gogol spațiul este construit pe contrastul dintre „aparent” și „real”. La Bulgakov spațiul fantastic include o serie numeroasă de niveluri narative („roman în roman”, „teatru în roman” ș. a.), care își pot schimba caracteristicile în mod independent.

Una dintre categoriile principale ale textului este personajul. Operele lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov implică personaje al căror inerență dezvăluie apartenența lor la un plan ontologic specific: chipurile burghezilor, filistenilor, oficialilor și reprezentanților culturii de masă sunt strâns legate de planul real; activitățile unor ființe precum vrăjitorii, spiritele, dublurile, poezii-visători și entuziaștii sunt asociate cu un plan fantastic.

Planul fantastic este reprezentat de un sistem distinct de personaje care nu numai că aparțin stratului magic (spirite ale stihilor, șerpi de aur), dar pot realiza tranziția de la un plan ontologic la altul (vrăjitori, magicieni, vrăjitori și vrăjitoare). Lumea burghezilor, a gardienilor, a slujitorilor de biserică, a nobililor (în textele lui Hoffmann), a funcționarilor, a slujbașilor, a aristocraților (la Gogol), a oamenilor simpli în toată diversitatea lor (la Bulgakov) este reprodușă nu mai puțin de reprezentativ decât lumea animalelor, care sunt proiecția tipică a personajelor reale în chip de animal într-o lume paralelă, ceea ce nu numai că sporește efectul comic, dar permite și dezvăluirea într-o formă hiperbolizată adevărata esență a caracterelor și a fenomenelor sociale.

În creația lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov s-au realizat eterna căutare a idealului în lumea externă și nașterea planului fantastic din adâncurile propriului „eu” cu mai multe fațete. Planul fantastic presupune un conflict între personajul visător și realitate, un grad înalt de psihologizare. Un tip distinct de personaj prezintă „tipul hoffmannian” (Yu. V. Mann) care irupe din viața de zi cu zi și trece, în cele din urmă, în lumea fanteziei. Entuziasmul său inerent și capacitatea

de a se deda fanteziilor nu sunt potrivite cu realitatea. La Gogol, „tipul hoffmannian” este absent în forma sa pură: doar câteva personaje au un anumit grad de naivitate entuziastă (tânărul artist din povestirea „Portretul”), treptat spiritul de căutare afectează doar aspectele comune (obținerea avansării în „Însemnările unui nebun”). „Tipul hoffmannian” al lui Bulgakov este înzestrat cu o imaginație extraordinară, este, parțial ca la Hoffmann, un visător, un scriitor sau un entuziast de știință care își găsește liniștea în cercetarea științifică, dar uneori și un maestru cu cea mai înaltă manifestare a celor mai bune calități ale unei persoane în căutare.

Înzestrate cu caracteristici speciale, timpul, spațiul și personajele demonstrează clar dihotomia și, într-o anumită măsură, antagonismul care există între planul fantastic și cel real.

În cel de-al treilea capitol, „**Originalitatea compoziției lumii duale ca modalitate de creare a planului fantastic în proza artistică a lui E. T. A. Hoffman, N. V. Gogol, M. A. Bulgakov**”, sunt identificate și descrise categoriile poetice care formează compoziția operei.

Există două tipuri principale de motive în textele literare ale lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov. *Motivele care creează lumi alternative într-un text artistic* (viziuni, somn, coșmaruri provocate de boală, nebunie, substanțe toxice precum alcoolul, drogurile, tutunul) se regăsesc în cel de-al doilea model narativ. *Motivele creării unei iluzii într-o realitate plauzibilă* (travestirea, utilizarea măștii, reprezentarea teatrală, carnavalul, balul și prezența dublelor) formează interacțiunea dintre planurile ontologice, în conformitate cu criteriile primului model narativ.

Lumea transcendentală, întruchipată în viziuni, vise, coșmaruri cauzate de boală, nebunie și substanțe toxice, pare a fi un spațiu alternativ în care starea interioară a subiectului se exteriorizează. Hoffman și Gogol descriu boala psihică progresivă a personajelor astfel încât cititorul, odată cu explicațiile subiective ale personajelor, să poată observa ceea ce se întâmplă din altă perspectivă. În operele lui Gogol aproape că nu există motive asociate cu utilizarea substanțelor toxice. Vom constata că motivele folosite de Hoffman și Bulgakov creează un contrast între planurile ontologice menite să sublinieze ambiguitatea planului real. În timp ce particularitatea poeticii lui Gogol nu este elaborarea detaliată a planului fantastic, ci legătura dintre cauza și efectul acțiunilor în planul real, cauzate de influența forțelor fantastice. La Bulgakov lipsește enumerarea simptomelor graduale. Ceea ce la Hoffmann și Gogol servește drept motivarea tranziției în lumea iluziilor înfricoșătoare, la Bulgakov demonstrează inconsecvența realității moscovite din anii '30.

Teatralitatea ca tehnică de creare a iluziei unei lumi paralele (prin travestirea, utilizarea măștii, reprezentarea teatrală, carnavalul, balul, precum și

apariția dublilor) nu permite protagonistului să se distanțeze de ceea ce se întâmplă pe scenă, ci, dimpotrivă, îl implică în acțiunea care se desfășoară în fața lui, provocându-i un dezechilibru receptiv. Originalitatea planului carnavalesc și a motivelor teatrale, care formează o unitate care străbate operele lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov, constă în metoda de îmbinare, a celor două planuri, datorită cărui fapt hotarul dintre ele este estompat. Hoffmann apelează la teatralitate, spectacol teatral și carnavalesc, ca la niște motive poetice ce introduc planul fantastic în opera artistică. La Gogol, teatrul dispăre, iar carnavalescul se metamorfează în spațiu ireal, păstrând trăsăturile sărbătorilor populare. În romanul lui Bulgakov „Maestrul și Margareta”, carnavalul este poziționat dincolo de obișnuit, dar atunci când înfățișează evenimente, fiind un element auxiliar, cedează loc teatrului, care, la rândul său, deschide ușa către lumea suprarealistă, iar componente ale spectacolului teatral (actorii și spectatorii) se schimbă cu rolurile.

Motivele care creează iluzii într-o realitate verosimilă, realizate într-un text literar prin imaginile dublurilor, travestire, înscenări teatrale, mascaradă, carnaval, minimizează efectul fantastic în operă, dar, în același timp, sporesc gradul de întrepătrundere a unei lumi în alta. Planul carnavalesc servește nu numai ca fundal pentru evenimentele descrise (la Hoffmann), drept legătură între folclor și realizarea artistică (la Gogol), ca bază structurală pentru esența imaginii (la Bulgakov), ci, în combinație cu alte procedee literare, generează noi posibilități artistice pentru redarea planului fantastic în operă.

Planul fantastic pătrunde în textele lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov – prin elemente de paratext, prin tehnici de montare, conexiuni intertextuale, precum și prin structura compozițională specială a culegerilor de povestiri, nuvele și romane. Cele mai importante elemente paratextuale care introduc planul fantastic în poetica scriitorilor studiați includ: 1) prefețe, 2) motouri, 3) deschideri sau fraze introductive și formulări finale. Legăturile intertextuale pot fi urmărite prin utilizarea următoarelor elemente și structuri: 1) procedeul punerii în abis/ „mise en abyme” (povestiri cu elemente de corespondență sau înregistrări în jurnal, mituri și legende de familie inserate), 2) citate și aluzii la diverse tipuri de arte (muzică, pictură, teatru), 3) conversații fictive cu cititorul.

Procedeele paratextuale, în ciuda uniformității lor formale, funcționează în poetica scriitorilor studiați în mod complet diferit. În operele lui Hoffmann și Gogol, componente ale compoziției precum prefața, incipiturile și formulările finale pentru integrarea textelor inserate creează o anumită frontieră între planurile ontologice. În opera lui Bulgakov, prefața și frazele introductive își pierd actualitatea, dar formulările finale sunt folosite pentru a izola și diferenția componentele separate ale continuumului mitologic spațio-timporal (sfârșitul vieții pământești a Maestrului și a Margaretei și sfârșitul suferințelor lui Ponțiu

Pilat) de planul real (finalizarea romanului „Maestrul și Margareta” de către Bulgakov).

Un mecanism special de creare a fantasticului se formează când se trece la o compoziție fragmentară, care, ca purtătoare a planului fantastic, este prezentă la toți autorii analizați. Originalitatea acestui mecanism constă în configurarea operei conform principiului de montare, care permite crearea unei imagini fantastice volumetrice a lumii. Așa este construit romanul lui Hoffmann „Părerile despre viață ale motanului Murr” și povestea „Însemnările unui nebun” de Gogol. Totuși una dintre cele mai detaliate componente compoziționale dezvoltate de Bulgakov a fost segmentarea planului mitologic, reprezentată în roman prin scene din realitatea istorică a Ierusalimului antic și „textul în un text” adiacent, adică romanul despre Ponțiu Pilat. Cea mai mare autonomie în cadrul textului maestrului este acordată părților legate de evenimentele din vechiul Yershalaim, în centrul cărora se remarcă filozoful rătăcitor Yeshua și adeptul său Levi Matvei. În același timp, toate planurile ontologice nu sunt doar interconectate, dar au fuzionat. Structura originală a romanului „Maestrul și Margarita”, în care o acțiune trece ușor în alta, permite, de asemenea, treceri imperceptibile de la o realitate la alta (Levi Matvei, Woland). O astfel de integritate compozițională este obținută datorită funcției romanului maestrului despre Ponțiu Pilat în romanul lui Bulgakov „Maestrul și Margareta”. Personajele centrale ale romanului maestrului sunt în contact direct atât cu Woland, cât și cu maestrul însuși și cu Margarita și, astfel, leagă planul vieții cotidiene moscovite, planul „textului în text” (fragment al manuscrisului maestrului), sfera ontologică a lui Woland cu caracteristicile „distorsionate” spațio-temporale și cu caracteristicile de cauză-efect [8, p. 112-113].

Creația lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov conține aluzii la diverse tipuri de artă, printre care vom evidenția în special pictura, teatrul și muzica. În Hoffmann și Bulgakov, un rol semnificativ îl are integrarea în narațiune a unor elemente artistice precum muzica și montările teatrale, de rând cu acțiunea de carnavalesc, precum și cu fragmente de opere de alte genuri (mituri). La Gogol, pe lângă teatru, un loc important este acordat începutului și dansurilor de carnaval, fiind introduse și credințe, și superstiții populare.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Lucrarea formulează rezultatele analizei comparative a planului fantastic în calitate de componentă a unei viziuni duale asupra lumii, ținându-se cont de aspectul diacronic în proza reprezentativă a lui E. T. A. Hoffman, N. V. Gogol și M. A. Bulgakov. Abordarea sistemică a cercetării planului fantastic, ca plan ontologic separat în textele selectate, ne-a permis să tragem o serie de concluzii atât de natură teoretico-estetică, cât și istorico-poetică.

La nivel *teoretico-estetic*, identificăm următoarele aspecte.

1. Cercetarea efectuată ne-a confirmat ipoteza că geneza fantasticului este strâns legată de concepte de „fantezie” și „imaginație”. Diferențele dintre ele au devenit obiecte de studiu încă din antichitate și s-au transformat într-o discuție paneuropeană, care a servit drept imbold pentru apariția teoriei fantasticului. Căpătând o fundamentare filozofică în teoria idealistă a lui Platon, fantasticul a servit drept punct de plecare pentru apariția teoriei despre lumile alternative. În operele scriitorilor romantici, fantasticul apare ca un alt plan al realității, o lume secundară, care transferă situații obiective într-o realitate neobișnuită.
2. În baza conexiunii indisolubile dintre planul fantastic și cel real, propunem definiția planului fantastic ca plan ireal al celui de-al doilea grad ontologic în operele artistice, cu o viziune duală asupra lumii, ce determină originalitatea estetică a modelelor narative. Aspectele complexe ale interacțiunii dintre planul fantastic și cel real constituie o temelie pentru diferite modele narative identificate în operele literare și, astfel, conturează originalitatea estetică a operelor artistice.
3. Rezumând pozițiile criticilor literari suedezi și germani, lucrarea dezvoltă teoria structurii a două lumi (two-world-structure), dezvoltată de M. Nikolaeva și, pe baza caracteristicilor prezentate de M. Prestel, sunt formulate trei modele narative, care includ planul fantastic: în primul model, planul fantastic este prezentat ca unul implicit; în al doilea, el coexistă și interacționează cu lumea reală; în al treilea model, el este o lume fantastică autonomă, care n-are tangențe cu cea reală. După structurarea materialului teoretic și practic, necesar fundamentării planului fantastic, domeniul de aplicare al modelelor narative a fost extins și transferat la cercetarea operelor lui Hoffman, Gogol și Bulgakov, în ale căror lucrări planul fantastic acționează ca o componentă indisolubilă creatoare a sensului și a structurii. Introducerea acțiunii în planul ireal extinde frontierele ordinii prestabilite, astfel încât planul fantastic, care include posibilități nelimitate de ficțiune, creează lumi alternative, în care există alte reguli.
4. Pe baza clasificării cronologice a stadiilor de dezvoltare a fantasticului, ținându-se cont de criteriul dominantei semantice propus de R. Lachmann, a fost elaborată o clasificare originală a tipurilor de fantastic, indicându-se modelul narativ corespunzător în care această tipologie este cel mai bine reprezentată.

La nivel *istorico-poetic*, putem prezenta următoarele concluzii.

1. Hoffman se află la baza tradiției literare a reprezentării lumii duale: curente ale literaturii moderne precum naturalismul, expresionismul, impresionismul, simbolismul, teatrul absurdului, dar și genuri literare contemporane ca science-fiction și fantasy sunt înrădăcinate în fantastic, în interpretarea sa hoffmanniană. În calitate de componentă creatoare a sensului și a structurii viziunii duale asupra lumii, planul fantastic din poetica lui Hoffmann a marcat un punct de cotitură pentru reprezentarea lumii duale în literatura epocilor ulterioare.
2. Analizând operele literare, putem conchide că viziunea duală asupra lumii, prezentă în poetica lui Hoffman, fiind supusă unor profunde regândiri filozofice și estetice, și-a găsit dezvoltarea în poetica lui Gogol și Bulgakov. Poetica lor este unită într-o singură paradigmă literară originală, care include reprezentarea planului fantastic în cadrul viziunii duale asupra lumii. Cu un registru tragicomic (satiră, ironie, grotesc), un plan teatral și un plan carnavalesc, care stimulează apariția unei noi încărcături semantice, care exprimă transformările socio-politice și idealurile estetice și culturale ale epocilor istorice în care au creat scriitorii.
3. Analiza rolului planului fantastic în viziunea duală asupra lumii în operele lui Hoffman, Gogol și Bulgakov ne permite să realizăm o clasificare tipologică a planului fantastic ca identificator al poeticii autorilor studiați: la Hoffman este marcat de un caracter magic; la Gogol, de unul mistic; la Bulgakov, de cel filosofico-mitologic. Originalitatea combinării diferitor manifestări ale planului fantastic îi conferă viziunii duale asupra lumii în poetica acestor autori o polifonie aparte.
4. Fantasticul se realizează în proza lui Hoffmann, Gogol, Bulgakov la diferite niveluri de construire a textului. El supune transformării cele mai importante categorii literare (timp, spațiu, personaj), include un set complex de elemente structurale (diverse motive: al somnului, al visului, al vizionarului, al carnavalului, al teatrului etc.) și de frontieră (paratext) ale textului, precum și elemente artistice inovatoare pentru timpul său (montare, intertextualitate), care, în totalitatea lor, îi conferă expresivitate și originalitate.
5. Studiul mecanismelor de textualizare a fantasticului și a interacțiunii sale cu unele concepte poetice precum carnavalescul și teatralitatea, care devin din ce în ce mai importante în studiile literare aprofundează înțelegerea textului literar (și potențialul său) ca sistem literar deschis și complex, care reflectă nu numai viziunea asupra lumii a scriitorilor, ci și a epocilor istorice în general.

Recomandări

Cercetările realizate și concluziile care rezultă din această lucrare ne permit să facem o serie de recomandări:

(a) pentru cercetători:

- Prevederile de bază ale tezei despre planul fantastic în calitate de componentă a unei imagini duale a lumii pot fi folosite ca bază pentru diverse studii comparative legate de problemele istorico-literare și teoretico-literare.
- Extinderea gamei de texte reprezentative, care includ planul fantastic, urmate de analiza lor comparativă sistematică în diverse literaturi naționale, va face posibilă nu numai urmărirea apariției unui sens nou sub influența unui context istoric și cultural în continuă schimbare, dar, de asemenea, identificarea legităților specifice ale acestui proces.
- Varietatea tehnicilor de creare a planului fantastic în textele literare le-a permis diverselor genuri ale artei moderne, precum cinematografia și animația, să producă imagini fantastice într-un nou format. Studiul continuității în procesul de „transpunere” a planului fantastic în operele de artă cu ajutorul tehnologiilor digitale trebuie considerat ca una dintre oportunitățile promițătoare de dezvoltare a acestei teme în media modernă, întrucât intensitatea, în continuă creștere, a schimbului de informații are un impact puternic asupra familiarizării tinerei generații cu spațiul cultural global.

(b) pentru cadrele didactice din învățământul superior:

- Rezultatele studiului (diferențierea între termenii *fantastic*, *fantezie*, *literatură fantastică*, *planul fantastic* și modelele narrative dezvoltate folosind exemple care descriu o imagine duală a lumii) pot fi folosite ca bază conceptuală în cadrul cursurilor teoretico-practice de teorie a literaturii, literatură comparată, de istorie a literaturii universale a secolelor XVIII – XX, de culturologie.
- Concluziile tezei pot fi utilizate la elaborarea cursurilor speciale și a materialelor didactice pentru facultățile de științe umaniste, la elaborarea materialelor metodicodidactice, la redactarea manualelor și a materialelor didactice, precum și în sistemul de formare continuă a profesorilor de limbi străine.

BIBLIOGRAFIE

1. BIBERI, I. Fantasticul, atitudine mentală. În: *Eseuri literare, filozofice și artistice*. București: Cartea Românească, 1982. pp.
2. BODIȘTEAN, F. *O teorie a literaturii*. Iași: Institutul European, 2008. 320 p. ISBN 978-973-611-564-6.
3. DAN, S. P. *Proza fantastică românească*. București: Minerva, 1975. 353 p.
4. MARINO, A. Fantasticul. In: *Dicționar de idei literare*. București: Ed. Eminescu, 1973, pp. 655-685.
5. MELLIER, D. *La Litteraturé fantastique*. Seuil: Mémo, 2000. 63 p. ISBN 2-02-034497-1.
6. METELING, A. Phantastik und Alltäglichkeit. In: KREMER, D. E. T. *A. Hoffmann. Leben – Werk – Wirkung*. Berlin, New York: De Gruyter, 2012, S. 519-525. ISBN-10 9783110268317.
7. REICH-RANICKI, M. Deutsche Erzähler. In: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2003, Nr. 242, S. 43. ISSN 0174-4909.
8. АМУСИН, М. Ваш роман принесет вам еще сюрпризы. В: *Вопросы литературы*. 2005, № 2, с. 111-123. ISSN 0042-8795.
9. АРИСТОТЕЛЬ. *Сочинения*: в 4-х томах. Т. 4. Москва: Мысль, 1983. 830 с.
10. БАХТИН, М. М. *Литературно-критические статьи*. Москва: Художественная литература, 1986. 541 с.
11. БАХТИН, М. М. *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса*. Москва: Художественная литература, 1990. 543 с. ISBN 5-280-00710-2.
12. БЕЛИНСКИЙ, В. Г. *Собрание сочинений*: в 9-ти томах. Т. 1. Статьи, рецензии и заметки 1834-1836. Москва: Художественная литература, 1976. 736 с.
13. БОТНИКОВА, А. Б. *Немецкий романтизм: диалог художественных форм*. Воронеж: Воронежский гос. ун-т, 2004. 341 с. ISBN 5-9273-0497-4.
14. ВИКО, Дж. *Основания Новой науки об общей природе наций*. Москва; Киев: REFL-book; ИСА, 1994. 656 с. ISBN 5-87983-017-9; ISBN 5-7707-6098-2.
15. КАЙУА, Р. *В глубь фантастического. Отраженные камни*. Санкт-Петербург: Изд-во Ивана Лимбаха, 2006. 276 с. ISBN 5-89059-081-2.
16. ЛАВЛИНСКИЙ, С. П., МАЛКИНА, В. Я., ПАВЛОВ, А. М. Фантастическое как теоретико-литературная и эстетическая категория. В: *Гротескное и фантастическое в культуре*:

- визуальные аспекты*. Екатеринбург: Издательские решения, 2017, с. 25-69. ISBN 978-5-4485-4798-0.
17. ЛАВЛИНСКИЙ, С. П., ПАВЛОВ, А. М. *Фантастическое*. В: *Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий*. Москва: Изд-во Кулагиной, Intrada, 2008, с. 278-281. ISBN 978-5-903955-01-5.
 18. ЛАХМАНН, Р. *Дискурсы фантастического*. Москва: Новое литературное обозрение, 2009. 384 с. ISBN 978-5-86793-740-9.
 19. ЛЕЙБНИЦ, Г. *Сочинения: в 4-х томах*. Т. 1. Москва: Мысль, 1982. 636 с.
 20. МАНН, Ю. В. *Творчество Гоголя: смысл и форма*. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2007. 744 с. ISBN 978-5-288-04300-0.
 21. МУРАВЬЕВ, В. С. *Фантастика*. В: *Литературная энциклопедия терминов и понятий*. Москва: Интелвак, 2001, стб. 1119-1124. ISBN 5-93264-026-X.
 22. ПЛАТОН. *Собрание сочинений: в 4-х томах*. Т. 2. Москва: Мысль, 1993. 528 с. ISBN 5-244-00471-9.
 23. ПРЕСТЕЛЬ, М. Чудесный беспорядок. Введение в фантастическую детско-юношескую литературу и теорию фэнтази. В: *Вестник детской литературы*. 2011, № 3, с. 70-97 [online] [дата обращения 11 января 2017]. Режим доступа: https://vestnikdl.ru/download/Vestnik_DL_3.pdf
 24. САРТР, Ж.-П. *Воображаемое. Феноменологическая психология восприятия*. Санкт-Петербург: Наука, 2001. 319 с. ISBN 5-02-026808-9.
 25. СТАРОБИНСКИЙ, Ж. *Поэзия и знание: История литературы и культуры*. Т. 1. Москва: Языки славянской культуры, 2002. 496 с. ISBN 5-94457-002-4.
 26. ТОДОРОВ, Ц. *Введение в фантастическую литературу*. Москва: Дом интеллектуальной книги, 1999. 144 с. ISBN 5-7333-0435-9.
 27. ХАЛТРИН-ХАЛТУРИНА, Е. В. *Поэтика «озарений» в литературе английского романтизма: Романтические суждения о воображении и художественная практика*. Москва: Наука, 2009. 350 с. ISBN 978-5-02-036913-9
 28. ЧЕРНЫШЕВА, Т. А. *Природа фантастики*. Иркутск: Издательство Иркутского университета, 1985. 336 с.
 29. Э. Т. А. Гофман: *Жизнь и творчество*. Письма, высказывания, документы. Москва: Радуга, 1987. 464 с.

LISTA PUBLICAȚIILOR AUTOAREI LA TEMA TEZEI

Articole în reviste științifice de profil:

1. Niculcea, E. Die Besonderheiten des Phantastischen in den Werken von E. T. A. Hoffmann. In: *Artă și educație artistică*. 2009, nr. 1-2, pp. 39-50. ISSN 1857-0445.
2. Niculcea, E. Мотив «Договора с дьяволом» в художественных произведениях Э. Т. А. Гофмана, Н. В. Гоголя, М. А. Булгакова. В: *Intertext*. 2023, nr. 1, pp. 98-106. ISSN 1857-3711.
3. Никулча, Е. Карнавальное начало и театральность — (идея, стиль, язык) — в художественном тексте (произведения Э. Т. А. Гофмана, Н. В. Гоголя, М. А. Булгакова). В: *Limba și context*. 2010, nr. 1, pp. 107-113. ISSN 1857-4149.
4. Никулча, Е. Комплексность изображения темных сил в произведениях Э. Т. А. Гофмана, Н. В. Гоголя, М. А. Булгакова. В: *Limba și context*. 2011, nr. 1, pp. 121-129. ISSN 1857-4149.
5. Никулча, Е. Стилистико-языковые аспекты в эстетике художественного творчества во взаимосвязи с философскими и психологическими теориями (Ф. Шеллинг, Э. Т. А. Гофман, Ф. Ницше, З. Фрейд). В: *Limba și context*. 2009, nr. 2, pp. 59-67. ISSN 1857-4149.
6. Никулча, Е. Фантастическое начало как основа синтеза искусств (на примере творчества Э. Т. А. Гофмана, Н. В. Гоголя, М. А. Булгакова). В: *Intertext*. 2014, nr. 3-4, pp. 128-137. ISSN 1857-3711.

Articole în lucrările conferințelor științifice internaționale:

7. Никулча, Е. Синестезия как прием создания фантастического начала (на материале фрагмента сказки «Золотой горшок» Э. Т. А. Гофмана). В: Тенденции и инновации современной науки (Trends And Innovation Of Modern Science): Материалы Междунар. молодеж. науч.-практ. конф., 10 дек. 2015 (г. Прага, Чехия). Прага: Vydavatel «Osvícení», 2015, с. 626-638.
8. Никулча, Е. Мотив «зрение-взгляд» в произведениях Н. В. Гоголя и М. А. Булгакова в сравнении с его реализацией в творчестве Э. Т. А. Гофмана. В: *Strategii actuale în lingvistică, glotodidactică și știința literară: Materialele Colocviului Internațional organizat cu ocazia a 55-a aniversare a Facultății de Limbi și Literaturi Străine. Bălți, 2009*, pp. 279-281. ISBN 978-9975-931-88-5.
9. Никулча, Е. Язык Э. Т. А. Гофмана как источник обогащения словарного запаса студентов. В: *Abordarea prin competențe a formării universitare: probleme, soluții, perspective: Materialele Conf. șt. intern. consacrată aniversării a 65-a de la fondarea Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți*. Bălți, 2011, pp. 209-212. ISBN 798-9975-50-060-9.

ADNOTARE

Niculcea Ecaterina,

Planul fantastic în operele lui E. T. A. Hoffman, N. V. Gogol, M. A. Bulgakov

Teză de doctor în filologie, Chișinău, 2024

Structural teza constă din: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, surse bibliografice constând din 210 publicații la temă, precum și 165 pagini de text de bază.

Publicațiile ale autorului pe tema cercetării: 17 lucrări științifice (din anul 2005 până în prezent).

Cuvinte-cheie: fantasticul, plan fantastic, lumi posibile, plan ontologic, viziunea duală asupra lumii, model binar, model naratologic, poetică, romantism, componentă de creare a sensului și a structurii.

Domeniul cercetării: literatură universală și comparată.

Scopul cercetării: cercetarea *planului fantastic*, în calitate de componentă creatoare a textelor în poezia lui E. T. A. Hoffman, N. V. Gogol și M. A. Bulgakov, în cadrul viziunii duale asupra lumii create de autorii nominalizați.

Obiectivele cercetării: identificarea conceptului de *plan fantastic* în operele în proză ale lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov, în care *planul fantastic* are un sens determinant în calitate de componentă imanentă a unui sistem binar, construit pe interacțiunea planurilor fantastic și real; identificarea unicității formelor planului fantastic și analiza mecanismelor de funcționare a acestuia în textele acestor scriitori; stabilirea unei paradigme literare unice, în care se încadrează autorii studiați.

Noutatea și originalitatea științifică: pentru prima dată, este introdusă în uzul științific definiția conceptului de *plan fantastic*, considerat un model alternativ, care a apărut din ruptura dintre real și ireal, în urma căruia categoriile spațiului, timpului și cauzalității sunt supuse unei transformări profunde. Poetica comună lui Hoffman, Gogol și Bulgakov creează o nouă paradigmă literară după sens și după formă, care se bazează pe coexistența planurilor fantastic și real, a planurilor carnavalesc și teatral, cu registrul tragicomic, ilustrând viziunea dramatică asupra lumii a autorilor și neacceptarea de către ei a realității.

Rezultatele obținute care contribuie la soluționarea problemei științifice rezidă în studierea, în poezia lui Hoffmann, Gogol și Bulgakov, a diverselor legături ale planului fantastic cu planul real, definite în conformitate cu particularitățile modelelor narative. Îmbinarea primului model narativ cu cel de-al doilea deosebește operele autorilor studiați de modul de reprezentare a fantasticului în textele altor scriitori. Lucrarea descrie mecanismele de creare și funcționare a planului fantastic în calitate de componentă a structurii și compoziției.

Semnificația teoretică a cercetării constă în analiza planului fantastic ca purtător al viziunii poetice asupra lumii în operele lui Hoffman, Gogol și Bulgakov. Originalitatea individuală a poeticilor scriitorilor studiați este determinată, în mare

măsură, de formele specifice ale planului fantastic la fiecare autor: în planul fantastic al lui Hoffman domină caracterul magic, la Gogol – cel mistic, la Bulgakov – cel filosofico-mitologic.

Valoarea aplicativă a cercetării constă în utilizarea rezultatelor cercetării în elaborarea cursurilor de teoria literaturii, literatură comparată, istoria literaturii universale din sec. XVIII — XX precum și a cursurilor de culturologie.

Implementarea rezultatelor științifice: cursurile universitare „Istoria literaturii germane” și „Proza de limbă germană”, cu aspecte teoretico-practice, au fost elaborate, ținându-se cont de noua abordare a conceptului de plan fantastic.

АННОТАЦИЯ

Никульча Екатерина,

Фантастическое начало в произведениях Э. Т. А. Гофмана, Н. В. Гоголя, М. А. Булгакова. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Кишинэу, 2024

Структура диссертации: введение, три главы, общие выводы и рекомендации, библиография, включающая 210 наименований, 165 страниц основного текста.

Публикации по теме исследования: 17 научных работ (2005 г. — до настоящего времени).

Ключевые слова: фантастическое, фантастическое начало, возможные миры, онтологический план, двухплановая картина мира, двуступенчатая модель, нарратологическая модель, поэтика, романтизм, смыслообразующий и структуроформирующий компонент.

Область исследования: всемирная литература и сравнительное литературоведение.

Цель исследования: изучение *фантастического начала* как текстообразующего компонента поэтики Э. Т. А. Гофмана, Н. В. Гоголя и М. А. Булгакова в рамках сформированной ими двухплановой картины мира.

Задачи исследования: идентификация понятия *фантастическое начало* в прозаических произведениях Гофмана, Гоголя и Булгакова, в которых *фантастическое начало* имеет детерминирующее значение как имманентный компонент бинарной системы, строящейся на взаимодействии фантастического и реального планов; выявление своеобразия видов фантастического начала и анализ механизмов его функционирования в текстах данных писателей; определение единой литературной парадигмы исследуемых авторов.

Новизна и оригинальность исследования: Впервые вводится в научный обиход определение понятия *фантастического начала*, которое рассматривается как альтернативная модель, возникшая из разрыва между реальным и ирреальным, в результате которого категории пространства, времени и причинности подвергаются глубокой трансформации. Общность

поэтики Гофмана, Гоголя и Булгакова создает новую по смыслу и по форме литературную парадигму, в основу которой положено сосуществование фантастического и реального планов, карнавального/театрального начала с трагикомическим регистром, иллюстрирующих драматизм мировоззрения авторов и неприятие ими реальности.

Полученные результаты, способствующие решению научной проблемы, относятся к изучению разнообразных связей фантастического начала в поэтике Гофмана, Гоголя и Булгакова с реальным планом, определяемыми в соответствии с особенностями повествовательных моделей. Сочетание первой и второй повествовательных моделей отличает творчество исследуемых авторов от репрезентации фантастического в текстах других писателей. В работе описываются механизмы создания и функционирования фантастического начала как компонента структуры и композиции.

Теоретическая значимость исследования заключается в анализе фантастического начала как носителя авторской картины мира в творчестве Гофмана, Гоголя и Булгакова. Индивидуальное своеобразие поэтик исследуемых писателей определяется в большой степени специфическими видами фантастического начала у каждого автора: в фантастическом начале Гофмана доминирует магический характер, у Гоголя – мистический, у Булгакова – философско-мифологический.

Прикладное значение исследования состоит в использовании результатов исследования при разработке курсов по теории литературы, сравнительному литературоведению, истории зарубежной литературы XVIII — XX вв., а также спецкурсов по культурологии.

Внедрение научных результатов: Теоретико-практические курсы «История немецкой литературы» и «Немецкоязычная проза» для вузовского преподавания были разработаны с учетом нового понимания фантастического начала.

ANNOTATION

Niculcea Ekaterina,

The Fantastic Reality in the Works of E. T. A. Hoffmann, N. V. Gogol, M. A. Bulgakov.

Dissertation for the degree of Doctor of Philological Sciences, Chisinau, 2024

Structure of the thesis: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography including 210 titles, 165 pages of main text.

Publications on the research topic: 17 scientific papers (2005 - to date).

Keywords: fiction, fantastic reality, possible worlds, ontological plan, two-world structure of the world, two-stage model, narratological model, poetics, romanticism, meaning-forming and structure-forming component.

Area of study: world literature and comparative literary studies.

Aim of the research: to study the *fantastic reality* as a text-forming component of E. T. A. Hoffmann's, N. V. Gogol's and M. A. Bulgakov's poetics within the framework of the two-dimensional picture of the world created by them.

Objectives of the study: the identification of the concept of *fantastic reality* in the prose works of Hoffmann, Gogol and Bulgakov, in which the *fantastic reality* has a determining value as an immanent component of the binary system, built on the interaction of the fantastic and real plans; the identification of the originality of types of fantastic reality and the analysis of the mechanisms of its functioning in the texts of these writers; the identification of a common literary paradigm of the authors under study.

Novelty and originality of the study: The definition of the concept of *fantastic reality* is introduced for the first time into scientific use, which is considered as an alternative model that emerged from the gap between the real and the unreal, as a result of which the categories of space, time and causality undergo a profound transformation. The commonality of the poetics of Hoffmann, Gogol and Bulgakov creates a new literary paradigm in meaning and form, based on the coexistence of the fantastic and real plans, the carnival/theatrical reality with a tragicomic register, illustrating the drama of the authors' worldview and their rejection of reality.

The results obtained that contribute to the solution of the scientific problem is the study of various connections of the fantastic reality with the real plan in the poetics of Hoffmann, Gogol and Bulgakov, defined in accordance with the peculiarities of narrative models. The combination of the first and the second narrative models distinguishes the work of the authors under study from the representation of the fantastic in the texts of other writers. The paper describes the mechanisms of the creation and functioning of the fantastic reality as a component of structure and composition.

Theoretical significance of the study lies in the analysis of the fantastic reality as a carrier of the author's picture of the world in the works of Hoffmann, Gogol and Bulgakov. The individual originality of the poetics of the writers under study is determined, to a great extent, by the specific types of fantastic reality in each author: the magical character dominates in Hoffmann's fantastic reality, the mystical character is found in Gogol, the philosophical and mythological character is prevalent in Bulgakov.

Applied significance of the research consists in using the results of the study in the development of courses in literary theory, comparative literature, history of western literature of the XVIII — XX centuries, as well as specialized courses in cultural studies.

Implementation of scientific results: Such theoretical and practical courses as “History of German Literature” and “German Prose” were developed for teaching at the university level, taking into account the new understanding of the fantastic reality.

**БЕЛЬЦКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМ. АЛЕКУ РУССО**

На правах рукописи
С.З.У.: 821.112.2.09+821.161.1.09(043.2)

НИКУЛЬЧА ЕКАТЕРИНА

**ФАНТАСТИЧЕСКОЕ НАЧАЛО В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ
Э. Т. А. ГОФМАНА, Н. В. ГОГОЛЯ, М. А. БУЛГАКОВА**

**622.02 — ВСЕМИРНАЯ ЛИТЕРАТУРА И
СРАВНИТЕЛЬНОЕ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ**

Автореферат
диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических
наук

БЕЛЬЦЫ, 2024

NICULCEA ECATERINA

**PLANUL FANTASTIC ÎN OPERELE LUI E. T. A. HOFFMAN,
N. V. GOGOL, M. A. BULGAKOV**

622.02 – LITERATURĂ UNIVERSALĂ ȘI COMPARATĂ

Teză de doctor în filologie

Подписан к печати ...08.2024
Бумага офсетная
Усл. печ. л.: ...

Формат 60x84 1/16
Тираж 35 экз.
Заказ

Типография...